

Инфляцияға әсер ететін сыртқы және ішкі факторлар туралы
Ұлттық Банк Төрағасының орынбасары
Ақылжан Баймағамбетовтің негізгі тезистері

Мемлекеттік органдармен шараларды үйлестіру және бюджеттік қағида туралы

ҚР Үкіметі ел экономикасының өскенін қалайды, Ұлттық Банк инфляцияның бәсең болуын әрі тұрақтануын мақсатқа алады, Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі үшін қаржы секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету маңызды. Бұл мақсаттардың барлығына – үйлестіру арқылы қол жеткізіледі, себебі, Қазақстан үшін – әртараптандырылған экономика, жоғары бәсекелестік, қолайлы инвестициялық ахуал мен азаматтардың әлауқатының артқаны ауадай қажет.

Мемлекеттік бюджет тұрғысынан алғанда, үйлестіру – мұнай бағасының әсерінен болатын экономикадағы процестерді реттеуге бағытталған бюджеттік қағиданы бірлесіп әзірлеу және енгізу арқылы жүргізіледі. Баға жоғары болған кезде Ұлттық қорда жинақ қалыптасады, ал мұнай бағасы түссе, экономикадағы рецессияға жол бермес үшін оның белгілі бір шығындары болады. Осылайша, елде макроэкономикалық тұрақтылық артады, ал экономика құрылымы сыртқы факторларға қарамастан анағұрлым икемді және әртараптандырылған болады. Бұл жоспар келер жылдың бюджетінде қамтылған және барлығы оның іс жүзінде қаншалықты сақталуына байланысты болады.

Инфляцияны бақылауға алу және бәсеңдету шаралары туралы

ҚҰБ Үкіметпен бірлесіп инфляция деңгейін бақылау және төмендету шаралары кешенін әзірлеген болатын және ол қазір де жүзеге асырылып жатыр. Құжатта – өндіріс көлемін ұлғайту, сақтау, тауарлар мен көлік логистикасы, тауарлардың бөлшек саудасы, бағаны бақылау, монополияға қарсы және сыртқы сауданы реттеу, жүйелі шаралар сияқты негізгі бес бағыт бойынша жұмыс қарастырылған. Сондай-ақ, Үкімет әлеуметтік маңызы бар өнімдерге бағаны тұрақтандыру жұмыстарын да жүргізіп отыр. Үкіметтің инфляцияны бақылау тәсілін атаулы әлеуметтік көмекке өзгерту мәселесін талқылау басталды. Осылайша, субсидиялар мақсатты бола алады, ал тауарларды жеткізу мен өндірістің табыстылығы айтарлықтай серпін алады. Яғни, бәсеке мен сұраныс арқылы баға тұрақтандырылу керек.

ҚҰБ 2023 жылы инфляцияны төмендету, 2025 жылдан бастап орта мерзімді мақсаттарды орындау үшін сұранысты ұсыныспен теңгерімді ету және экономиканың қызып кетуін болдырмау үшін базалық мөлшерлемені көтеру арқылы ақша-кредит шарттарын күшейтіп отыр. Төмен инфляция деңгейін таргеттеп, оған қол жеткізе білу қажет. Бұл макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймай, шаруашылық жүргізуші субъектілердің инфляциялық күтулерін мақсатты көрсеткішке жақындатады.

Базалық мөлшерлеменің кредиттеу құнына әсері жайындағы тезис туралы

Қазақстанда сауда саласы тұрақты маржа мен табыстылыққа ие: баға базалық мөлшерлеме өзгермесе де өседі. Мәселен, сауда саласындағы нақты сектордың мониторингі бойынша III тоқсандағы сатудың табыстылығы 2022 жылы 21,3% құрады. Тарихи тұрғыдан алғанда, ол орта есеппен 16,7% деңгейінде болды, яғни, табыстылық орташа тарихи мәндерден жоғары. Ал ҚҰБ бағалауы бойынша, бұл сектордың маржасы жиынтық сату түсімдері мен өзіндік құнын ескергенде 2022 жылдың II тоқсанында 25%-ды құрады. Сауда саласында қалыптасқан тұрақты сұранысқа байланысты баға өсуінің жүктемесі қарапайым тұтынушыларға ауыр тиіп отыр, яғни, баға мөлшерлемеге байланысты өсіп отырған жоқ. Базалық мөлшерлеменің көтерілуі инфляцияның өсуін қалыптастырмайды, керісінше, ол оны тұрақтандыруға және төмендетуге бағытталған.

Төмен мөлшерлеме тұйық шеңберге әкеп тіреді – жоғары инфляция – жоғары сұраныс – жалақыны индексациялау – жоғары инфляция және т.б. Біз бұл бұралымға еш жағдайда да түсіп қалмауымыз керек. Қазір бөлшек сауданың нақты өсуін шектеп отырған негізгі себептердің бірі – инфляцияның жоғары болуы, ол қызметкерлердің жалақысын индексациялауды талап етеді, жоспарлауды қиындатады, сұранысты тежейді және сайып келгенде, бизнес маржасы мен оның табыстылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Нақты сектордағы кәсіпорындарда жүргізілген сауалнаманың қорытындысы туралы

ҚҰБ тоқсан сайын сауда, өңдеу өнеркәсібі және тау-кен өнеркәсібі салаларын қоса алғанда 3 мыңнан астам кәсіпорында сауалнама жүргізеді. Кәсіпорындар 2020 жылдың I тоқсанынан бастап 2022 жылдың III тоқсанына дейін бизнес жүргізудегі негізгі кедергілер деп мыналарды атады: Қазақстан экономикасының жай-күйі (1-орын), нарықтық бәсекелестік (2-орын) және кедергілердің болмауы сияқты параметр жиі аталды (3-орын).

Өз кезегінде, тарихи динамика кәсіпорындар қызметіне қаржыға қолжетімділіктің ықпалы төмендегенін көрсетеді: маңыздылығы бойынша 2020 жылғы 1-тоқсандағы 5-орыннан 2022 жылғы 3-тоқсандағы 8-орынға дейін. Осылайша, инфляциямен де анықталатын экономиканың жай-күйі Қазақстанда бизнес жүргізуге негізгі кедергі күйінде қалады. Осы жағдайларда тұрақты және төмен инфляция, қолайлы инвестициялық ахуал түрінде экономиканың берік негізін қамтамасыз ету қажет.

Инфляцияға әсер ететін негізгі ішкі факторлар туралы

Инфляция ҚҰБ болжамынан асып түсті және қазан айындағы жағдай бойынша 18,8%-ға дейін жеделдеді. Тамыз айында жыл соңына дейін 16-18% болады деп болжанған еді. Инфляция өсіміне түрткі болған ішкі себептер – жоғары инфляциялық күтулер. Көші-қон жүйесіндегі қарбалас та белгілі бір деңгейде әсер етті. Сонымен қатар біршама жаңа тұтынушылар пайда болды,

бұл – жалға алу бағасының айтарлықтай өсуіне, сондай-ақ азық-түлік пен бірқатар қызметке сұраныстың артуына себеп болды.

Орташа күтілетін инфляция қазан айында жоғарғы шек саналатын 18,3%-ға көтерілді. Соның әсерінен халық тауарды осы жерден және сол бойда сатып алуға тырысып бақты. Өйткені көпшілік ертеңгі күні оның қымбаттай түсетініне сенімді еді. Бұл – сұранысты ынталандырады, ал сұраныс тұрақты болса, тұтынушылар бағаны көтеру арқылы шығындарды өте оңай көтереді. Осының аясында тұтынушылық несиелер көбейді, бюджет шығыстары индекстеліп, жалақы өсті. Бұл да инфляциялық үрдістің күшеюіне жол берді.

Инфляцияға әсер ететін негізгі сыртқы факторлар туралы

Сыртқы факторлар ұсыныс жағында шоғырланып жатыр. Жеткізу тізбегінде үзіліс болды. Әлемдік брендтер Ресейден кетіп жатыр. Ал, Қазақстан жаңа жеткізушілерге қайта бағдарлануда. Мысалы, біздің ел тұрмыстық химия өнімдерін Ресей Федерациясынан жеткізіп отырды, ал енді бұл тауарларды ауыстыру үшін уақыт қажет.

Үйреншікті маршруттардан бас тарту керек, жаңа жеткізу желілерін салу керек, ол қымбатқа шығуы да мүмкін. Сол кезде сұранысқа сай тиісті ұсыныс болмай қалуы ғажап емес, бұл өз кезегінде инфляцияның өсуіне алып келеді. Оның үстіне әлемдік инфляцияның шарықтау шегі де әлі өте қойған жоқ. Сыртқы жағдайларға бұл құрылымдық түзету аз шығынмен жүргізілгені дұрыс, сонда бағаның өсу қарқыны бәсеңдеп, 2023 жылға қарай төмендеуі керек.

Импортқа тәуелділік және инфляцияның басқа катализаторлары туралы

Осы күнге дейінгі баға өсімінің басым жағы сыртқы факторлармен байланысты. Оның ішінде жекізу тізбегіндегі іркілістер, бағамның ауысу нәтижесі, азық-түлікке, қуат көзіне, қызметтерге сыртқы бағаның жоғары болуы. Бұл тұрғыда әсер етуші негізгі күш – сырттан екенін ұғыну керек. Биыл инфляцияның қарқынды түрде жеделдеуі осыларға байланысты болды.

Сондай-ақ, біз инфляцияның өсу қарқыны ел ішіндегі факторларға да байланысты екенін айта аламыз. Инфляцияның сыртқы бөлігінде лаулап жанған алауды елестетіп көріңізші, оған жоғары инфляциялық күтулер, тұтынушылық бағыттағы несиелеу және созылмалы фискальды импульс секілді ішкі факторлар да тамызық болады. Бұлар болмаса, инфляцияның қарқыны әлдеқайда төмен әрі оны тезірек тұрақтандыруға болар еді. Мысалды көптеп келтіруге болады. Инфляция барлық елде өсіп жатыр, алайда, оның әр елде қарқыны әрқалай. Себебі, ішкі факторлар барлық жерде бірдей емес. Мәселен, АҚШ экономикасы әлдеқайда әртараптандырылған, инфляциялық күтулер анағұрлым төмен, бәсекелестік деңгейі жоғары және т.б. Соның нәтижесі – қазан айында АҚШ-тағы инфляция 7,7% деңгейінде болды. Қытайда – 2,1%, Ресейде – 12,6%.

Сондықтан мұнда экономиканы әртараптандыру, бәсекелестікті арттыру, импортқа тәуелділікті төмендету мен күйзеліс кезеңінде инфляция

жалынына әл бермес үшін ішкі факторларды тізгіндеудің арасында қарама-қайшылық жоқ.

Халықтың инфляциялық күтулері мен нарыққа кәсіби қатысушылардың болжамдары туралы

Экономика дегеніміз – халық және олардың шешімі. Экономикадағы жағдай шешімдерге байланысты келеді. Өз кезегінде шешім қабылдау – келіп түсетін ақпарат, көңіл-күй, күту, жалпы алғанда, ішкі және сыртқы экономикалық орта бойынша жүзеге асады. Сондықтан өнім көлемі сияқты нақты көрсеткіштерден басқа үй шаруашылықтарының, фирмалардың және кәсіби қатысушылардың көңіл-күйі мен күтуінің көрсеткіштері маңызды.

Егер халық ертеңіне сенімсіз болса, онда ол болашақ үшін ақша жинамай, оны мүмкіндігінше қазір тұтынуға тырысады және бұл инфляцияға тікелей әсер етеді. Күтулер бизнеске де байланысты: егер бизнес болашақта жоғары инфляцияны күтетін болса, ол өз жоспарларына күтілетін шығындарды жабу үшін сату бағасына тиісті түзету енгізеді және өзінің инвестициялық жоспарларын белгісіздік деңгейі жоғары ортада құрады. Сондықтан, экономикалық агенттердің күтулері төмен деңгейде бекітіліп, орта мерзімді кезеңде күйзелістерге ден қойылмағаны маңызды. ҚҰБ экономикадағы осы процестерді бақылау үшін үй шаруашылықтары мен фирмалардың ғана емес, сонымен қатар кәсіби макроэкономистердің де күтулерін зерттейді.

Соңғы алынған мәліметтерге сүйенсек, барлық мониторинг субъектілерінің күтулері өсті. Үй шаруашылықтары бір жылдан кейін инфляция орташа есеппен 18,3% болады деп күтеді, бұл – барлық бақылау кезеңіндегі ең жоғары көрсеткіш. IV тоқсанда фирмалардың қанталған күтулері 17,6%-ға дейін өсті, бұл да ең жоғары мән. Макроэкономистер де өз болжамдарын жаңартты – келер жылғы инфляцияның орташа күтулері 11%-ға дейін жоғарылады. Параметрлер экономикадағы психологиялық ахуалдың инфляцияға бейім екенін, ал инфляция тұрақтанады дегенге халық пен бизнестің сенімі төмен екенін көрсетеді. Осыған байланысты инфляциялық күтуді төмендету үшін күшті, ашық, есеп беретін және тәуелсіз ақша-кредит саясатын жүзеге асыру арқылы сенімге ие болу қажет.

Ақша-кредит саясатын күшейтуге әсер еткен негізгі параметрлер туралы

Егер ақша-кредит саясатының шарттарын бірнеше өлшемде қабылдайтын болсақ, онда ақша-кредит шарттарын күшейту келесі сипаттамалар жиынтығына ие болады.

Біріншіден, салыстырмалы қадам өлшеміне қараған маңызды: біз мөлшерлемені 14,5% деңгейінен 150 б.т. немесе шамамен 10% көтердік. Екіншіден, мөлшерлеме деңгейіне назар аудару керек: қазір ол қазандағы 18,8% инфляция деңгейіне қарағанда 16% құрайды. Үшіншіден, мөлшерлеменің осы деңгейлерде қанша уақытқа дейін ұсталып тұратыны маңызды. Айта кету керек, реттеуші биыл саясатты айтарлықтай күшейте

бастады. Төртіншіден, ставканың өсудегі кумулятивтік әсері маңызды: қазір ол жыл басынан бері жинақталған инфляция 17,2% болған кезде 6,25 п.т. құрап отыр.

Барлық іргелі параметрлер бойынша ақша-кредит саясатын күшейту туралы шешімді «монетарлық шок» деп атауға болмайды. Алдыңғы шешімде ҚҰБ үзіліс алды, бірақ базалық мөлшерлемені көтеру мүмкіндігі туралы түсініктеме берді. Макроэкономикалық сауалнама сонымен қатар жыл соңына қарай кәсіби макроэкономистер орташа мөлшерлеменің шамамен 200 б.т-ға өседі деп күтетінін көрсетті. Осылайша, көпшілік үшін жаңа статистика мен инфляцияны, күту жағдайын ескерсек, бұл шешім күйзеліс туғызбады.